

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR AQLIY
FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK
O'YINLARNING AHAMIYATI**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.11.14.013>

Qodirova Nigora Farhodovna,
Navoiy viloyati MTT rahbari

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar aqliy faoliyatini rivojlantirishda didaktik o'yinlardan foydalanishning o'ziga xos jihatlari keltirilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan mashg'ulotlar jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanish imkoniyatlari va texnologiyasi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, didaktik o'yin, maktabgacha yosh, aqliy faoliyat, texnologiya.

Ta'lim — bolalarga ko'nikma va malakalar berishining, bu bilim, ko'nikma va malakalarni bolalar uqib olishi, egallab olishi va ularni mustahkamlab olishining rejali jarayonidir. Ta'lim jarayoni — bolalar xotirasining boyishi, ular nutq va tafakkurining o'sish jarayonidir; turli xil metod va usullar yordamida sodir bo'ladigan jarayondir.

O'yin — bolalarning ongi, qalbiga singib ketgan faoliyatdir, ularning bu faoliyati, o'yin turlariga qarab, ob'yektiv voqelikni, hayotni muayyan darajada o'zida aks ettiradi.

O'yin guruhda o'tilgan o'quv faoliyatining ma'lum darajada davomi va mustahkamlanishidir.

O'quv faoliyati ham, biluv faoliyati ham bitta ijtimoiy institutga — ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga daxldor. Bu faoliyat turlarining har ikkalasi ham tarkiban maqsad, motiv, vosita, natijaga ega. Ammo shularga qaramasdan ularning o'zaro farqlari ham mavjud.

Agar o'quv faoliyati bilim, ko'nikma, malakaga yo'nalgan bo'lsa, biluv faoliyati bilim, ko'nikma, malaka bilan birga ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlarni ham shakllantirishga yo'nalgan. Binobarin, dastlabki farqni o'rganiladigan hodisalar mazmunida, biluv faoliyatining mazmun jihatidan boy va kengligida ko'ramiz.

1-farq. O'quv faoliyatida o'zlashtirish reproduktiv harakterda bo'ladi. Bola pedagog aytgan topshiriqlarni ijro etadi, o'qituvchi va o'rtoqlarining faoliyatiga ergashadi, o'zgalar faoliyatini takrorlaydi. Biluv faoliyatida o'zlashtirish produktiv harakterda amalga oshadi. Tarbiyalanuvchilar pedagog bilan hamkorlikda o'z oldiga topshiriqlar qo'yadi, qo'yilgan muammolarni mustaqil bajaradi. Demak, bu ikki faoliyat turining yana bir farqi bolalar faoliyatining amal qilish xarakteri bilan izohlanadi.

3-farq. O'quv faoliyatida bola ta'limning obyekti, biluv faoliyatida esa ta'limning subyekti rollarida ishtirok etadi. Ikkinchi holatda ta'limda ishtirok etish o'quvchi shaxsini ta'lim jarayoni markaziga aylantiradi. Ta'limning ob'yekti yoki subyekti funksiyalarida ishtirok etish bu ikki xil faoliyatning navbatdagi farqidir.

4-farq. O'quv faoliyati va biluv faoliyati o'rtasidagi yana bir farqni ularda bolalar mustaqilligining har xil darajada ekanligida ko'ramiz. Biluv faoliyatida bolalar mustaqilligi eng yuqori darajada bo'ladi. Hozircha yuqoridagi farqlarni nazarda tutib o'quv faoliyati va biluv faoliyatiga alo'ida-alo'ida tavsif berishga o'tamiz.

Tajribada shu narsa isbotlanganki, o'yin kichik yoshdagi bolalarning zarur hayotiy ehtiyojdir.

Didaktik o'yin — ta'lim beruvchi usul bo'lib, bu usul muayyan ta'limiy maqsadga erishuvga, ya'ni o'tilgan o'quv materialini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan bo'ladi. Har bir didaktik o'yinni o'tkazishda muayyan maqsad, masalan, biror harakatni, biror hisoblash usulini, ya'ni ma'lum didaktik topshiriqni mustahkamlash vazifa qilib olinadi. Masalan, «Teatr» o'yiniga qo'yiladigan didaktik topshiriq bolalarning oldingi mashg'ulotlarda tanishgan 5 soni haqidagi tushunchalarini mustahkamlashdan iborat. «Doiraviy misollar» o'yinida esa ikkinchi o'nlik ichida hisoblash malakalarini mustahkamlashdan iborat bo'lgan didaktik topshiriq qo'yiladi.

Keyingi yillarda mazkur muammoni o'rganish bo'yicha didaktika sohasida qator umumlashtirish karakteridagi keng qamrovli izlanishlar amalga oshirildi. Shunday izlanishlar qatoriga O.Roziqov, K.Zaripov, B.Adizov, R.Asadova, R.Ibragimov, H.Nazarova, G.Najmiddinova kabi olimlarning izlanishlarini kiritish mumkin. Garchand bu izlanishlarda o'quv-biluv faoliyatining turli qirralari yoritilgan bo'lsa-da, ularda didaktik o'yinlar vositasida o'quv-biluv faoliyatini takomillashtirishga qisman to'xtalangan.

Didaktik topshiriq mashg'ulotga qo'yiladigan umumiy maqsadning bir qismini tashkil qiladi.

Har bir didaktik o'yinning ham har qanday o'yindagi singari qoidalari bo'ladi. o'sha qoidalarga amal qilinmasa, o'yinning o'yin sifatidagi ahamiyati, binobarin, o'yinning ta'lim-tarbiyaviy va psixologik ahamiyati yo'qoladi. o'yinqoidalari o'yin topshirig'iga kiritiladi. o'yin topshirig'i— tarbiyachining bolalarga o'yinning qanday o'ynalishini, kim g'olib chiqqan hisoblanishini va hokazolarni tushuntirish tarzida beradigan topshiriqidir.

Didaktik o'yinlar ta'lim jarayonida bolalarni o'qitish, tarbiyalash va kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'yin paytida bolaning ijobiy ish faoliyatini kuchaytiradi, ihtiyoriy diqqatini, hotirasini takomillashtiradi. O'yinda bolalar o'zlari sezmaganda juda ko'p harakatlarni, mashqlarni

bajaradilar, turli masalalarni yechadilar.

Didaktik o'yinlarga qo'yiladigan talablar:

1. Didaktik o'yinlar o'quv predmetlari bo'yicha dastur materialiga muvofiq yo'sinda tanlanishi lozim.

2. Didaktik o'yin unda qatnashuvchilarga bilimlar bo'yicha ma'lum talablar qo'yiladigan yo'sinda ishlab chiqilishi kerak.

3. Didaktik o'yinning muvaffaqiyatli o'tishi uning maqsadini yaqqol aniqlashiga bog'liq. Chunki bunda bolalarning fikrini maqsadli yo'nalishga solish, ularning ishini bajarishga qiziqishini oshirish imkoniyati tug'iladi.

4. O'yinlarni tanlashda ma'lum izchillikka rioya qilish ham zarur. Mazmunan qiyin o'yinlardan oldin osonroq o'yinlarni o'tkazib, bolalarni navbatdagi o'yinlarga puhtarroq tayyorlash juda muhimdir. Shu tariqa tahlil, sintez, taqqoslash, tasniflashda mavhumlashtirish, muayyanlashtirish, umumlashtirish singari aqliy operatsiyalarni asta-sekin murakkablashtirib borish shart.

5. Didaktik o'yinlarning qoidasini va tashkil etilishini tuzish hamda ishlab chiqishda bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini, ularning turli (bo'sh va kuchli, faol va loqayd) guruhlarini hisobga olish kerak.

6. O'yinning qoidalari sodda, aniq bo'lishi va yaqqol ifodalanishi lozim.

7. Har bir bola butun o'yin jarayonida faol ishtirok etishi, o'z «navbatini» uzoq kutish o'yinga qiziqishni susaytirishi mumkinligini unutmash kerak.

8. Har bir o'yinga umumiy va yakka tartibda yondashish, undagi topshiriqlarning qiyinlik darajasini va qanchasi mustaqil holda bajarilishini hisobga olish kerak.

Bolalarga o'yinni o'rgatishdan muayyan ta'limiy maqsad nazarda tutiladi. o'yinning eng muhim ahamiyati ham ana shundadir. O'yin o'tkazilish shakllari va usullari bilan ta'limning boshqa turlaridan farq qiladi.

Didaktik o'yinlar o'yin usullarini cheksiz takrorlash va o'zgartirish, o'yinga turli narsalar kiritish imkonini beradi. Masalan, biz «Jimjitlik» o'yinining 5—7 xilini butun guruh bilan hamda ayrim bolalar bilan 10 martadan ko'proq takrorlab o'tkazdik; «Nima o'zgardi» tipidagi o'yin 5 xil turli ko'rsatmali material bilan o'tkazildi va hokazo. Natijada o'yin malakalarining bir xilda va mustahkam bo'lishiga hamda o'yinning har bir qoidasini tinglay bilish va unga rioya qilinishiga erishish imkonini berdi. Didaktik o'yinlar o'zining shakli jihatidan asosan bog'chada o'ynaladigan ijodiy o'yinlardan ham, tarbiyachi o'zi hikoya qilib berish yo'li bilan tuShuntiradigan va bolalarni birma-bir so'rab chiqish natijasida mustahkamlanadigan o'yinlardan ham har tamonlama farq qiladi. Didaktik o'yinlar bolalarni aqliy rivojlantirish uchun xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli, tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar g'olib chiqish maqsadida jonu dili bilan mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni albatta bajarishga

odatlanib qoladilar, natijada ularda didaktik topshiriqlarni bajarishga bo'lgan qiziqish orta boradi. Didaktik o'yinlar har bir mashg'ulotning maqsadini, har bir mashqning maqsad va vazifalarini yaxshiroq tushunib olishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligini, tarbiyachining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga oladi, buning natijasida idrokda (ko'rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tug'iladi. Bu esa tarbiyachining aytganlarini bolalarning o'ylab olishiga va o'sha aytilganlarni ifodalab berishlariga, ya'ni didaktik o'yinlar qoidalarini bolalarning o'zlari bajarishlariga imkon beradi. Didaktik o'yinlarning bu tarzda tuzilish hususiyatlari bolalar faoliyatini tahlil qilish imkoniyatini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o'yin vaqtida qiziqish bilan harakat qiladilar.

Didaktik o'yinlar bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unda ta'limiy mashg'ulotlarga ijobiy munosabat va qiziqish hislatini tarkib toptiradi. Bolalar o'yinni zo'r mamnuniyat bilan ijro etadi. O'yin boshlanishini esa sabrsizlik bilan kutadilar, ularning ongida beihitoy ertangi mashg'ulotning quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Har bir didaktik o'yinda ko'pchilik bolalar yoki butun bir guruh bolalari ishtirok qiladi. Masalan, «Doiraviy misollar» o'yinida hamma bolalar masala echadi, «Zanjircha»da 10, «Do'koncha»da 8—12 bola, «Narvoncha» da esa qariyb hamma bolalar masala echadilar va hokazo.

Bundan tashqari, o'yin jarayonida hatto bolalardan bazi birlari bevosita ishtirok etmasa ham, ular o'yinda imo-ishoralar vositasida bevosita qatnashadilar. Masalan, ko'zlarini yumib, kim necha marta taqillatganini tinglaydilar, «Eng yaxshi hisobchi», «Kim aniqroq va tezroq» kabi o'yinlarda o'z o'rtoqlarining topshiriqni qanchalik to'g'ri-noto'g'ri bajarayotganlarini kuzatib boradilar. Bu esa tarbiyachiga bolalar faoliyatiga individual munosabatda bo'lish imkonini beradi.

Biz bilamizki, bolalar o'qishning o'zidagina o'smaydilar, balki ular o'yin jarayonida ham hamjihat bo'lishga, hayotni bilishga o'rganadilar. Bu o'yinlarda bolalarning o'z-o'zlarini boshqara, tuta bilishga o'rganishlarini tahkidlab o'tish lozim. Bu o'yinlar bolalarni intizomli qiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, didaktik o'yinlar hamjihatlik va intizomlilikni tarbiyalashga yordam beradi, chunki har bir o'yin g'alaba qozonishga intilish bilan bog'liq bo'lib, o'yin shartlari va qoidalariga qathiy va izchil rioya qilishni talab etadi. «Kim aniqroq va tezroq», «Bo'sh kelma», «Eng yaxshi hisobchi», «Ko'rganni eslab qolish diktanti» singari o'yinlarni o'tkazish paytida bolalar guruh honasida jimjitlik bo'lishiga bolalarning o'zlarini tuta bilishlariga, partadan tovush chiqarmay turib, oyoq uchida doskaga chiqa olishlariga, joylariga osoyishtalik bilan qaytib kelib o'tirishlariga, tovushlarni diqqat bilan tinglashlariga, raqamlarga zehn bilan

qarashlariga erishadilar.

Adabiyotlar

1. Ruzieva Mokhichekhra Yoqubovna. Expression of Attitude to Colors in Turkic National Ritual Songs. DOI: [http://dx.doi.org/10.0001/\(aj\).v6i1.1411](http://dx.doi.org/10.0001/(aj).v6i1.1411). <http://anglisticum.org.mk/index.php/IJLLIS/article/view/1411>

2. Мохичехра Рузиева. Халқ оғзаки ижодида ранг символикаси. 2020. 167. Globe Edit. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=d10HE3gAAAAJ&citation_for_view=d10HE3gAAAAJ:_FxGoFyzp5QC

3. Ruziyeva M.Y, & S.S. Aslonova. (2021). Theoretical and Practical Foundations of Teaching Folklore In Primary School. Middle European Scientific Bulletin, 10. <https://doi.org/10.47494/mesb.2021.10.307>

4. Ruziyeva, M. Y., & Lobar, S. (2021). Lyro-epic literary fairy tales in uzbek children's literature. Middle European Scientific Bulletin, 11.

5. Ro'ziyeva, M. Y. (2015). Some peculiarities of white colour in uzbek folklore. In Applied and Fundamental Studies (pp. 277-285).

6. Ruziyeva, M. Y. (2020). About color symbols in folklore. Journal of critical reviews. ISSN-2394-5125 VOL, 7.

7. Bakhodir Mamurov. Scientific basis of the acmeological approach to the process of training and education. <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/348>